

ƏDƏBİYYATSÜNASLIQ

**ƏDƏBİ QƏHRƏMANIN TARİXİ,
DON KİXOT OBRAZI**

Jalə QƏNBƏRLİ,
ADU-nun İspan dili kafedrasının baş müəllimi

1605-ci ildə Madrid kitabxanası Fransisko de Robles Servantesin Ağıl dərtəsi Lamançlı əsilzadə Don Kixot romanının ilk nüsxələrini satmağa başladı. Həmin ilin iyulunda Valensində Don Kixotun birinci hissəsinin artıq beşinci nəşrini satırdılar, 1607-ci ildə İngiltərə və Brussel nəşrləri göstərir ki, bu kitab yalnız İspaniyada deyil, başqa ölkələrdə də böyük şöhrət qazanmışdır.

Roman üzərində işin başlanması tarixini adətən 1600-cü ilə aid edirlər ki, bu vaxt heç də gənc olmayan Servantes Sevilyyanın məhbəsinə bərcəzası çəkirdi. Hər halda əsərin birinci nəşrində onun icazə tarixi 1604-cü il 26 sentyabr qeyd olunur. Servantes öz sələflərindən fərqli olaraq cəngavərliyə, xüsusən cəngavərlik idealına birtərəfli münasibətdən uzaq olmuşdur. Don Kixotun

kitabxanasının təmizlənməsini əks etdirən məşhur fəsildən görüldüyü kimi, müəllif də, onun qəhrəmanları da Qalliyalı Amadis haqqında romana ehtiram edib onu saxlayırlar, Don Kixot özü də dənə-dənə Amadisın xatirəsinə və qəhrəmanlıqlarına istinad edir. Özünün çoxplanlı və dərin məzmunu sayəsində Don Kixot adi nəzərə çərçivəsindən çıxıb insan dühasının yaratdığı ən böyük əsərlərdən biri olmuşdur.

Don Kixot Avropa tarixinin bütöv bir epoxasının ensiklopediyasını özündə yaşadır. Bu əsərdə o dövrün bütün təbəqələrindən olan 669 surət iştirak edir. Servantes Don Kixotda dəfələrlə oxucuya xatırladır ki, onun əsas məqsədi insanlarda uydurulmuş hadisələrə nifrət oyatmaqdan ibarətdir. Servantes öz məqsədinə çatmış və doğrudanda cəngavərlik romanlarına dağıdıcı zərbə

vurmuşdur. Lakin Don Kixot parodiya deyil, o dünya əbiyyatının möhtəşəm abidələrindəndir.

Ədəbiyyat Ensiklopediyası parodiyaya belə tərif verir: "Parodiya ədəbi bədii yansıltmaq janrı olaraq, hər hansı bir əsəri, müəllifi, ədəbi istiqaməti janrı ələ salmaq deməkdir." Tam aydındır ki, Servantesin əsəri bu anlayışa uyğun gəlmir, baxmayaraq ki, bəzi tədqiqatçılar onun süjetinin Qalliyalı Amadis ilə oxşar olduğunu göstərirlər. Lakin Servantesin məqsədi cəngavərlik romanlarının bütün pis nümunələrini verməkdən ibarət olmuşdur. Bu məqsədin yerinə yetirilməsi üçün isə o cəngavərlik romanlarına xarakterik olan ümumi xüsusiyyətləri verməli olmuşdur. Servantesin bu romanına müraciət edən demək olar ki, bütün tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, bu əsərdə əks olunan həqiqətlər eyni mənalı deyildir, burada müxtəlif dünyalar mövcuddur, burada müxtəlif səviyyəli reallıqlar toqquşur və bir-birlərinə qarşılıqlı təsir göstərirlər. Romanın şıltaq və həm də dəmir məntiqli kompazisiyası, bu haqqda müxtəlif tipli şərhlərin edilməsinə gətirib çıxarır. Bəziləri onun cəngavər romanlarının sxemləri əsasında yazıldığını, digərləri onun klassik Aristotel sxeminə yazıldığını, bəziləri isə Servantes romanının Barakko bədii sisteminə uyğun olduğunu qeyd edirlər.

"Cəngavərlik romanlarının kompozisiyası sxematik olaraq qəhrəman-cəngavərin obrazı ilə birləşən sonsuz epizodlar zəncirindən ibarətdir." "Renessans əsəri insanın dərk etdiyi dünyanın modelidir. Bu əsərlərin kompozisiyası öz sadəlikləri ilə diqqəti cəlb edirlər." "Tipik barakko dövr əsərinin kompozisiyası motivlərin sonsuz inkişafı ilə müəyyən edilir ki, bu da müəllifin dünyagörüşünü əks edir, bu əsərlərin motivləri həyatın mənasızlığını, səmərəsizliyini, reallığın illuziyalaşdırılmasını (məs. dünyanın teatr kimi qəbul edilməsi) əks etdirir."

Bu prinsiplərin hər biri "Don Kixot" əsərinin kompazisiyasına daxildir. Qəhrəmanın birinci gedişi məhz cəngavərlik romanlarının sxemi üzrə təşkil olunmuşdur. Əsərin bu hissəsi iki kompozisiya səviyyəsinə malikdir; onlardan

biri-realdır (cəngavərin karvansaraya gəlişi, böyük yolda tacirlərlə görüşü) ikinci isə-idealdir (qadına müraciət, qadın uğrunda ilk döyüş). Qəhrəmanın ikinci gedişi də belə təşkil edilmişdir. Bir neçə epizodu çıxmaq şərti ilə real plan-yel dəyirmanları, monarxlar, səyahət edən qadın, karvansarada gecələmə; cəngavərin planı-nəhənglərlə döyüş, qəsre gəlmək, əsir alınmış şahzadəni xilas etmək üçün vuruş, iki ordunun döyüşü, öldürülmüş cəngavərin meyidi və s. Yuxarıda qeyd etdiyimiz epizodlar isə tam ayrı şəkildə təşkil edilmişdir. Əsir şahzadənin gözetçisi biskaylı ilə döyüşdən sonra çobanlarla qarşılaşır, onları başqa öür qəbul etməməsi ilə reallıq bir tipli olur. Lakin elə o dəqiqədə bu vahidlik dağılır- əvvəlcə Don Kixotun Qızıl əsr haqda söylədikləri ilə sonra isə Don Kixotun Rosinantı təhqir edən naxırçılarla döyüşməsi bu vahidliyi pozur. Bu səhnənin bir planı var-cəngavər öz rəqiblərini aşağı səviyyəli adamlar sayır və onun şturuunda yeganə bir döntüş var ki, buda onun özünü ideallaşdırması və sevimli qəhrəmanları kimi təkbaşına bir ordunu məhv edə biləcəyinə inanmasıdır. (Mən təkbaşına yüz adama dəyəərəm) Məhbusları azad etmə epizodunda reallıq hamı üçün eynidir, lakin Don Kixotun hərəkətləri başqa obrazların hərəkətlərindən fərqlənir. Qəhrəmanın davranışındakı bu çatışmamazlıqlar təkcə cəngavərlik pəşəsindən deyil, həm də abstrakt- humanizm ideali ilə müəyyənləşir. Bu ideal isə insan şəxsiyyəti üzərində bütün zorakılıqları istisna edir. Bu iki plan arasındakı fərqlər isə epizodun düyününün açılmasına gətirib çıxarır. Humanizm ideallarına uyğun olaraq, əsirləri azad edən Don Kixot cəngavərlik təsəvvürlərinə tabe olaraq, onları Taboslu Dulsineyanın hüzuruna getməyə məcbur etmək istəyir ki, nəticədə silahdaşı ilə birlikdə döyülür. Əsərin cəngavərlik romanlarına parodiya olması onun yalnız bir elementidir. Don Kixot realist əsər olaraq, köhnə feodal şuru ilə mübarizəyə aparmaq vəzifəsini daşıyır. "Don Kixot" romanı ilk növbədə cəngavərin qeyri-adi təsurat və fantastik qəhrəmanlıq əməllərinə həsr olunmuşdur. Tarixin canlı parçası olan Servantesin "Don Kixot"u-axırmı cəngavərdir, məhz buna görə də o Qəmli Sifət Cəngavərdir. Nə vaxtlarsa varlı, güclü, rəqadətli cəngavərlər yaşamışlar. Onların silahdaşları ləyaqətli müttəfiq,

sevdikləri və uğrunda döyüşdükəri qadın qeyri-adi gözəl, atları cəngavərlərə layiq at olmuşdur. Onların qəhrəmanlıqları əfsanələrin yaranmasına layiq olmuşdur. Lakin bu artıq uzaq keçmişdə qalmışdır. İndi əsilzadə Alonso Kixano qoca, arıq, tənha və kasıbdır. Onun qalxanı kartondandır, silahdaşı sadə kəndli, qadını isə kobud kənd qadınıdır. Onun silahdaşının isə heç yabısında yoxdur, o eşşəkdə gəzir. Alonso Kixano nəhənglərlə deyil, yel dəyirmanları ilə vuruşur. İncidilmişləri deyil, cinayətkarları qoruyur. Daima xeyirxahlıq etmək eşqiylə yanıb, pislik edir, ilk növbədə isə-insanların yaşamasına mane olur. Hamı ona yalvarır ki, o onları öz yaxşılıqlarından və müdafiəsindən azad etsin. Bütün bunlar isə onun real həyata yad olmasından irəli gəlir. Don Kixot avtomatiki olaraq, gözlənilən nəticəni verməyən hərəkətlər edir, onun komikliyi də məhz elə bunlardır. Bu mexaniklik isə Don Kixotun həyat təcrübəsindən heç nə öyrənməməsindən irəli gəlir. O həqiqətdə hərəkətlərinin düzgün olmasına əminidir. Onun arqumentləri sarsılmazdır: Axı məşhur cəngavər məhz belə hərəkət edirdi, axı qorxmaz cəngavərin başına belə işlər gəlirdi. Cəngavərlərin qəhrəmanlıqları və sərgüzeştləri haqda oxuyub, yadda saxladığı xatirələr yolda onun üçün kompası və coğrafi xəritəni əvəz edir. Onların həyat tərzini- Don Kixot üçün yeganə həqiqəti anlama mənbəyidir. O tarixi tarixin bir dəqiqəsini danışmaqla əvəz etmək istəyir, və arzulayır ki, həyat bu dəqiqədə dayansın, başqa sözlə desək, o, tarixin gedişini saxlamağa çalışır. Şərəfli qələbəyə çatmaq üçün edilən cəhdlər ona gətirib çıxarır ki, o hər yerdə döyülür. Dərin inam, sarsılmaz optimistlik, tam mənası ilə öz plan və məqsədlərinin reallığına əminlik necə deyərək, Don Kixotun sosial-tarixi lunatizmdən əzab çəkməsinin nəticəsidir. O öz xatirələrinin hakimiyyətindədir, o həqiqətdən uzaq olan əfsanələri reallıq kimi qəbul edir.

Servantes üçün Don Kixot nə tip obrazdır? Mənfi yoxsa müsbət? Demək olar ki, o Servantes üçün həm mənfi, həm də müsbət obrazdır. Çünki, onun çatışmazlıqları ləyaqətliyinin arxa tərəfidir. O gülməli vəziyyətlərə düşür, çünki həmişə xeyirxahlıq etməyə can atır. O özünün qeyri-adi geniş ürəkliliyinə, öz

idealizminə . görə köməkdir. Obrazın belə ziddiyətli olması bəzilərinə Don Kixotun hərəkətlərini təhlil edib, ona komik qəhrəman kimi baxmağa, digərlərinə isə onun məqsədlərinə, coşqunluğuna, inamına görə onun insan ruhunun zirvəsi, möhtəşəm obraz olması kimi fikirlərin irəli sürülməsinə səvq edir.

Bu isə Servantesin öz yaratdığı obraza ikili münasibətinin nəticəsidir. Bu ikilik nədən irəli gəlir? Bu Servantesin həqiqətə və tarixin yaranmaqda olan yeni mərhələsinə ikili münasibət bəsləməsindən irəli gəlir. Servantes cəmiyyətin elə təbəqəsindəndir ki, bu təbəqə köhnə formanın yeni forma ilə dəyişməsinə başa düşmür. Don Kixota gülmək isə həqiqətə konservativ münasibətdən feodalizmin yerinə gələn yeniliyi görməməkdən irəli gəlir.

Don Kixotun müsbət xüsusiyyətlərinə gəldikdə isə o Sanço Pansonun sözləri ilə desək, mavi ürəkli adamdır, idealistdir, böyük əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan şəxsdir. O, həqiqətin qələbə çalmasını arzulayır, bütün incidilənlərin müdafiəsinə qalxmağa hazır olan bir adamdır. Don Kixotun idealizmi və moralizmi onun sosial ədalətə can atmağından, dərin humanizmililiyindən irəli gəlir. Don Kixotun idealizmi müqayisə edilməyəcək dərəcədə köhnə patriarxal cəngavərliyin kilsə müdafiəçisi olmasına, İncil ədalətlinə və saf kəndlinin belə ədalətliliyin mümkün olacağına olan utopik inamını əks etdirir. Servantes romanının sonunda öz qəhrəmanını ağıla gətirərək, başa salır ki, o səyahət edən cəngavər amañlı Don Kixot yox, mülayim xasiyyətinə görə xeyirxah adlandırılan adi bir əsilzadə Alonso Kixanodur. Öz dəliliyini başa düşən Don Kixot məhz bununlada öz komikliyindən azad olur. O artıq yazıq dəli kimi yox, adi insan kimi ölür. O gülmək obyektindən hörmət və ehtiram obyektinə çevrilir. Məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz bütün cəhətlər Don Kixot obrazını əbədiyaşar edərək, sosial təbəqəsindən asılı olmayaraq hər bir oxuyucuya sevdilir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATLARIN SİYAHISI

1. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, Bakı 1983 III cild
2. Ədəbiyyat qəzeti 2005 № 10
3. Штейн А.Л. История испанской литературы издательства. Высшая школа 1976
4. Смирнов П.А. Средневековая литература Испании. Издательство наука 1960
5. Сервантес Мигель де. Собрание сочинения в пяти томах. Издательство «Правда» Москва 1961
6. Кусинов И.П. история литературного героя. Москва 1957
7. İnternet ünvanı: ingenioso hidalgo don Auyotede la manchanttp://servantes, alcala. ts /oliote/ oliyj.htm